

אייר התשפ"א
אפריל 2021

הקשר בפלמ"ח

הפלמ"ח (פלוגות המחץ) הוקם במאי 1941 ככוח ארצי של 'ההגנה', בהיקף של שש פלוגות (כ־1,000 איש), במימון הבריטים, לסייע למתקפה על סוריה ולבנון שהיו בשליטת וישי וכארגון מחתרת מקומי שיבצע פעולות חבלה בעורף האויב, אם הגרמנים יכבשו את הארץ. בשנת 1942, לאחר ההצלחה הבריטית בסיכול האיום הגרמני, נפסק שיתוף הפעולה הביטחוני עם הבריטים, שראו ב'הגנה' גורם המאיים על האינטרסים הבריטיים, והפלמ"ח ירד למחתרת.

הפלמ"ח מיסד תורת לחימה המבוססת על עקרונות מלחמת הגרילה שכללו בעיקר תצפיות ואיסוף מודיעין, סיורים, מארבים ופשיטות, התאמן ברמת הכיתה והמחלקה, התארגן במתכונת של ארבעה גדודים והגיע לרמה צבאית גבוהה בהשוואה לכוחות אחרים של 'ההגנה'.

כתום מספר שנים לקיומו נדרש הפלמ"ח לשחרר מגוייסים ותיקים שהשלימו את מכסת התנדבותם והוקם חיל המילואים של הפלמ"ח, וכמקור לגיוס כוח אדם חדש נקבע כי בוגרי תנועות נוער, המייעדים עצמם להתיישבות, יעברו הכשרה צבאית במסגרת הפלמ"ח, תוך שמירה על הגרעינים התנועתיים. ערב מלחמת העצמאות מנה הפלמ"ח ארבעה גדודים (12 פלוגות), כ־2,100 איש בשירות סדיר וכ־1,000 אנשי מילואים.

הקשר בין מטה הפלמ"ח ליחידות הפלמ"ח התבסס על רשת 'תמר', שהחלה לפעול כרשת נפרדת בקיץ 1942. הרשת פעלה באיתות מורס בתדר גבוה (בדרך כלל בתדרים בין 3 ל-7 מה"ץ), הופעלה בידי אלחוטנים שהוכשרו בשירות הקשר של 'ההגנה', והתבססה על ציוד שנבנה ב'מעבדות' חשאיות של שירות הקשר.

רבים מהאנשים המובילים בחיל הקשר החלו את דרכם כאלחוטנים בפלמ"ח. נזכיר את מפקדו הרביעי של החיל, אל"ם ישעיהו (אישי) לביא, ואת מפקדו השישי של החיל, אלוף משה (מוסיק) גדרון.

איש שירות הקשר אברהם תנחלזון, חבר קיבוץ דפנה, בכינויו החשאי 'ברד', מונה כקצין האלחוט של הפלמ"ח והקים את רשת 'תמר'. עם פירוק הפלמ"ח בשנת 1948 הוא מונה להיות המפקד הראשון של יחידת קשר מטכ"ל. במאמר המצורף הוא מספר בקצרה את סיפור הקשר בפלמ"ח.

תודתנו לעמותת דור הפלמ"ח, לארכיון הפלמ"ח ולהוצאת הקיבוץ המאוחד, על הסכמתם לפרסום זה.

אל"ם (בדימוס) דניאל רוזן

שירות הקשר

הקורס הראשון בחטיבה שממנו יצאו עובדי הקשר הראשונים, נתקיים במרץ 1942. חמישה שבועות במשך הקורס וכ"ה הבחורים והבחורות, חניכיו, למדו בשקידה את יסודות מקצוע האלחוט: קליטה, שידור, "קודים" (מפתח שידור מוסכם) ושיטת העבודה המיוחדת שהיתה נהוגה ב"הגנה" (זו היתה ביסודה השיטה הבין-לאומית המוסווית בצורה המתאימה לעבודת המחתרת שלנו). רמת הקורס, בהשוואה לרמה המקובלת בצבאות העולם — היתה משביעה רצון.

חניכי הקורס הזה שימשו יסוד לכל רשת-הקשר בחטיבה. מיד עם גמר הקורס התפרזו החניכים לפלוגותיהם. הובטח לנו שנקבל 6 מכשירי-קשר (שש פלוגות!) שהאנגלים הזמינו במעבדת-ה"הגנה" בשביל... הפלמ"ח. אולם עד שהאנשים הגיעו למקומותיהם — נתקלקלו יחסי "השיתוף" ומששת המכשירים המובטחים הגיע רק אחד, שהועמד לרשות מטה הפלמ"ח, כדי שיוכל לעמוד בקשר יומי עם מפקדת הצבא בירושלים. יש לציין שלפני קורס האלחוטאים המרוכז, כבר קיבלו אנשי "המחלקה הסורית" אימון מיוחד באלחוט ובאו לקורס הראשון להשתלם בעבודתם.

מאחר שהמכשירים המובטחים לא הגיעו, חיפשנו דרכים להקמת רשת-הקשר באופן עצמאי ללא-סיועם של "השותפים". מכיוון שבמשקים מסויימים בכל אזורי הארץ נתקיימו תחנות-קשר של ה"הגנה", כינונו את מקומות השיכון של מטות-פלוגות הפלמ"ח לאותם משקים ובשעות מיוחדות במשך היממה היו קשרינו — חניכי הקורס — "מעבדיים" את המכשירים של המקום בשירות החטיבה (לדוגמה: אָלון — בגליל המערבי, עין-חרוד — בעמק, נגבה — בדרום ועוד).

במכשיר שבמטה השתמשנו, בלי ידיעת האנגלים ב"קוד" נפרד ובשעות מיוחדות לא-ידועות להם — לקשר עם הפיקוד העליון ועם הפלוגות. במשך הזמן נקבע סדר קבוע לקשר היומי עם הפלוגות. בינתיים קיבלנו — לאחר לחץ גדול, מתוך הדגשת הסכנה של ההתגלות על-ידי ה"שותפים" — מכשיר מיוחד לרשות המטה. את המכשיר הראשון נאלצנו להחזיר לאנגלים עם סיום "השיתוף".

קוי הקשר היו ישירים — ממטה החטיבה אל הפלוגות. הנסיון, באותה תקופה, היה מועט והרבה גיששנו עד שמצאנו את שיטת-העבודה היעילה והתואמת את תנאינו. בינתיים נתקבלו מכשירים נוספים לאותן פלוגות שלא היו "לרשותן" מכשירים-מקומיים ורשת הקשר נכנסה למסלול עבודה קבוע ושיטתי של קשר עצמאי בין הפלוגות עצמן ובין הפלוגות והמטה.

משנתרבו התחנות, עברה תחנת המטה לצורות-קשר מרוכזות: פעמיים ביום, בשעות קבועות, קיימה תחנת המטה קשר עם כל הפלוגות. בקשר זה היתה "המרכות" מעבירה את כל הודעות המטה לפלוגות ולאחר-מכן היתה אוספת את האישורים ומקבלת את החומר מהפלוגות למטה. בצורת עבודה כזו נתאפשר, בזמן הצורך, הקשר בין הפלוגות עצמן. גוסף על הקשרים "המרוכזים", קיימה תחנת המטה "המרכות" האזנות קבועות במשך כל שעות היום, ובמצבים מיוחדים — גם בשעות הלילה.

כל מי שהיה צריך לה, יכול היה בשעות אלה להשיג את "המרכות". אף-על-פי שהמכשירים לא היו מעולים ועוצמתם קטנה, על-אף תנאי המחתרת הקשים (השוואה המורה של האנטנות, חדרי-עבודה צרים ומחניקים וכו'), וחוסר נסיון מספיק — הגענו במשך תקופה קצרה ליעילות מספקת. הגענו לכך בזכות אחריותה ומסירותה של קבוצת העובדים אשר שקדה ועלתה לרמה גבוהה בעבודה, וליעילות מכסימלית.

הקורס השני נתקיים בראשית 1943. ריכזנו בקורס זה — לאחר בחירה ומיון — למעלה מעשרים חבר וחברה מכל הפלוגות. יש לציין שאחוז הבנות בקורס זה — כמו בכל רשת הקשר של פלמ"ח — הגיע ל-60% מכלל העובדים.

דיקדקנו מאוד בבחירת האנשים לעבודה זאת. היו לכך כמה בחינות. קודם כל קבעה מידת האחריות האישית של העובד. כי עקרון החשאיות ו"הסוד" עמד כאן במבחן חמור ביותר. לא אחת נצטווה עובדי-הקשר לשמור "סוד" לא רק כלפי השלטון העוין והחוץ אלא גם כלפי חבריו הקרובים ביותר, אנשי החטיבה וה"הגנה".

עם ההעברה מחיפה למטה העצמאי באלונים והפסקת הקשר עם האנגלים, החלטנו להפריד את שיטת העבודה של רשת הפלמ"ח מן הרשת הכללית של ה"הגנה". הדבר נעשה ראשית-כל משום שהרשת שלנו היתה פעילה מאוד, הרבה יותר מהרשת הכללית (בתוקף שירותה של הרשת שלנו את החטיבה המגויסת). כמות החומר שהעברנו יום-יום היתה מרובה מאד ולא רצינו לסכן את הרשת הכללית על-ידי עבודתנו ובפיקוד העליון הוחלט לקיים שתי רשתות-אלחוט שמבחינת השיטה אין לזהותן כקשורות ביניהן. הרשת שלנו כונתה מאז בשם "תמר" והרשת הכללית — "אמנון".

עם סיום הקורס השני נכנסו גומריו לעבודה בהדרכת העובדים ה"וותיקים", בוגרי הקורס הראשון שכבר עמד מאחוריהם נסיון של שנה. ואמנם הכנסת "החדשים" לעבודה היתה מהירה ורמת העבודה הכללית השתפרה והלכה בקצב מזורז.

משהוקמו הגדודים הסתעפה עבודתנו: מטות הגדודים היו ל"מרכזיות" לגבי פלוגותיהם ומרכזית-מטה-החטיבה שימשה כמרכזות לגבי תחנות הגדודים.

תקופת ה"מאבק" חייבה אותנו לזהירות גדלה והולכת. הדרישות שלנו כלפי האל-חוטאי היו גדולות הרבה יותר מאלה המקובלות בעולם — העובד שלנו נדרש למלא את עבודתו בתנאים בלתי-ליגליים חמורים, היה עליו להעמיס על זכרונו הרבה פרטים טכניים שבדרך כלל אין אלחוטאי צריך לזכור אלא יכול להיעזר ברשימות-עזר (סיסמאות של "קודים", צורות של "קודים", שיטת עבודה, קיצורים וכו'). הטלנו איסור-חמור מטעמי בטחון מובנים, להחזיק ליד המכשיר חוברות, פתקאות ותזכרות. ועוד: יש לזכור כי האלחוטאי צריך היה לשבת ליד המכשיר כמעט יום שלם ללא-הפסק וב"מצב מיוחד" גם למעלה מזה — בחדר צר, סגור ומסוגר ועלום מ"עינא בישא".

זמן השירות של איש המקצוע הזה היה בלתי-מוגבל כמעט. רק במקרים מיוחדים שוחררו האנשים מתפקידם. ועל-אף כל אלה היתה רוחם טובה וחברית יותר מזה: בהמשך העבודה נוצרו יחסים מיוחדים, כעין משפחה של אנשי-הקשר — מאחר שהם נשאו יחדיו "סודות מקצועיים" רבים ומאחר שהיו "בתוך הענינים" יחד עם המפקדים ופעילי החטיבה — היו גם ל"נאמנים" של החטיבה.

עובדים מסורים אלה ידעו שמבחנם היומימי בעתות שלום אינו אלא הכנה ממשית לימי המסה הקרבים. ואמנם עם פרוץ ה"מאבק" ואחר כך מלחמת השחרור, היו הקשרים מאומנים ומוכנים למשימות שחוטלו עליהם.

אחד התפקידים הראשונים שהועמדו לפנינו עם ראשית ה"מאבק" — העבודה בבסיסי עליה ב' — במקומות היציאה של ספינות המעפילים, בליווי הספינות ובבסיסי ההורדת. קבוצת עובדים שלנו נשלחה לחוף-לארץ ומתפקידם היה להקים את הקשר עם הארץ. הקשיים בעבודה זאת היו גדולים ורבים, חייבים היינו להקים תחנות אלחוט בארצות זרות, באופן עצמאי ובלתי-ליגאלי, תוך סכנות ומכשולים רבים. הקשרים שנשלחו לחוף-לארץ נסעו כולם בדרך "שתורה", כלומר בספינות המעפילים. הריקות לאתר שהורידו את העולים.

חוליה זו: מטה החטיבה

כל ספינת מעפילים שיצאה לדרך, הסיעה אתה אלחוטאי עם מכשיר. ברוב המקרים היה האלחוטאי ו"הכלי" נסתרים מעינם של המעפילים והצוות הזר שבספינה. הקשר היה שומר על הקשר עם מרכז היציאה בבסיס היציאה ואחר כך — במקום מסויים מגבולות הארץ — מתקשר עם המרכז בארץ. בשעות האחרונות לפני הגיע הספינה לחוף הארץ היינו מקימים בבסיס ההורדה תחנת-חוף שהיתה קשורה עם המרכז בארץ (המוסד לעליה ב') ומטה הפלמ"ח. מן התחנה שעל החוף היתה הספינה מקבלת את הוראותיה האחרונות.

העבודה היתה קשה מאוד. המכשירים שלנו היו בעלי עוצמה קטנה (בגלל התנאים הבלתי-ליגאליים שנאלצנו לעבוד בהם — "סליק" קבוע!), אולם ברוב-רובן של הספינות הושג הקשר, בזכות מסירותם של העובדים.

אולם הקשר עסק בספינה לא רק ב"מקצוע". הוא היה פלמחאי וכוזה — היתה עליו האחריות לאניה ולנוסעיה, כמוהו כחבריו המלווים והספנים. ואמנם, נשאו הקשרים בעול בכל אשר נדרש מהם וכבוא שעת ההתנגדות, כאשר ה"בחורים של באוין" פרצו לספינות למשוך את המעפילים לאניות הגירוש — ידעו הקשרים, עד הרגע האחרון לשמור על הקשר, לנצור את המכשיר ולהציל או להשמיד את "הכלים" לפי ההכרח. פרשיות-גבורה אלה ודאי תופרנה במקומן.

מבחן נוסף שאנשינו הועמדו בפניו היה בעיקרו מבחן של ביצוע עבודה רבה, מסועפת, בתנאים חמורים — בשעת פעולות "תנועת המרי". עם כל פעולה היינו מקימים תחנה מיוחדת במטה הפעולה, תחנה זו היתה קשורה לבסיסי היחידות הפועלות ולמטה הפלמ"ח.

מתח העבודה היה מתבטא בשלושה שלבים: שלב ההכנה, שלב הפעולה ושלב הסיכום. עובדים מעטים, באופן יחסי, היו מספיקים ביום אחד לשדר ולפענח ב"קודים" די-מסובכים אלפים רבים של מלים! המעמסה העיקרית היתה נופלת, כמובן, על התחנה המרכזת של מטה החטיבה. תחנה זאת צריכה היתה בעת ובעונה אחת לקיים את המגע עם היחידות והפיקוד העליון כאחד.

במשך השנים התגבש בפלמ"ח חבר-עובדים בעל נסיון מעשי בניהול קשר סטטי על כל שלביו. הרמה הטכנית היתה למעלה מבינונית. כמובן, שקבוצת אנשים מצומצמת יותר עלתה גם לרמה מקצועית גבוהה. היו לנו כמה נסיונות בהפעלת קשר-נייד אשר הצורך בו התגלה ביתר-שאת בתקופת ה"מאבק". נסיונות אלה היו מצומצמים בגלל חוסר מכשירים מתאימים. בהמשך הזמן לקחו אנשי הפלמ"ח חלק פעיל בנסיונות, בשטח זה, כבאחרים, שנעשו על-ידי מחלקת הקשר שליד הפיקוד העליון. הצורך למצוא פתרון לקשר נייד הוגבר על-ידי פעולות החטיבה והיווה לחץ על ה"הגנה" לשם מימוש הדבר.

בראשית מלחמת השחרור ויותר נכון — מיד לאחר ה-29 בנובמבר 1947, הוכנס מכשיר-דיבור לעבודה. תחילה בגדר של נסיונות ובמשך הזמן — עם ליווי השיירות — גם בצורה מעשית ביותר.

בסיכום נוכל לומר, שנכנסנו למלחמת השחרור עם חבר מקצועי, מאומן ומסור שלא הספיק, אמנם, לממדים הרחבים שהמלחמה קיבלה, אבל שימש יסוד להתפתחות נוספת ומתירה של הקשר בתוך חטיבת הפלמ"ח הלוחמת.

אברהם טנקנסון